

KARDA KRISTÓF

CSÍK VÁRMEGYE LEGNAGYOBB ADÓFIZETŐI 1887–1918 KÖZÖTT

Kulcsszavak: *legnagyobb adófizetők; virilizmus; helyi elit; közigazgatás; Csík vármegye*

Kutatásom témája a Csík vármegyei legnagyobb adófizetők vizsgálata az 1887–1918 közötti időszakban. A legnagyobb adófizetők nemcsak a gazdasági, hanem egyúttal a társadalmi elitet képezték, és jelentős szerepet játszottak a vármegye gazdasági, társadalmi és politikai életében. A kutatásom célja ennek a Csík vármegyei elit csoportnak a feltérképezése. A legnagyobb adófizetőről ugyan már több írás született, de Csík vármegye még feltáratlan terület, így e szempontból kutatásom hiánypótló lehet.

KUTATÁSTÖRTÉNET

A legnagyobb adófizetőkkel elsőként Vörös Károly foglalkozott, aki Budapest legnagyobb adóalanyait kutatta 1873-tól 1917-ig.¹ A vármegyék vonatkozásában Feiszt György és Kosján László nevét kell elsőként említeni, akik egy felvidéki és egy dunántúli régiót vontak vizsgálat alá. Erdélyre vonatkozóan Gyáni Gábor vetette fel a virilisjegyzékek vizsgálatának a lehetőségét a városok polgárságának az elemzésére, de névjegyzékalapú kutatást ő sem végzett.² A két erdélyi törvényhatósági jogú város esetében a későbbiekben már készült ilyen kutatás. Ferenczi Szilárd³ és László Lóránt⁴ vizsgálta meg Kolozsvár és Marosvásárhely virilisjegyzékeit. Legutóbb Nagy

* KARDA Kristóf (2002) mesterképzős hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Történeti Intézet, Kolozsvár, kardakristof@gmail.com

1 VÖRÖS Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917*. Akadémiai, Bp., 1979.

2 GYÁNI Gábor: *A középosztály és a polgárság múltja különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre = Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Szerk. PÁL Judit–FLEISZ János. Pro-Print, Csíkszereda, 2001. 157–177.

3 FERENCZI Szilárd: *Adatok a kolozsvári virilizmus történetéből (1872–1917)*. Erdélyi Múzeum LXXII(2010). 1–2. sz. 17–29.

4 LÁSZLÓ Lóránt: *Marosvásárhely legnagyobb adófizetői 1881–1916 között*. Erdélyi Múzeum LXXII(2010). 1–2. sz. 30–41.

Botond Háromszék vármegyei virilisekről végzett alapos kutatást, tanulmánya képezi számomra a fő viszonyítási alapot.⁵

FORRÁSOK ÉS MÓDSZEREK

Kutatásomban a legnagyobb adófizetők, más néven a virilisek névjegyzékeit vizsgáltam. E névsorokat évente állították össze, és a listán szereplők felvételt nyertek a vármegye törvényhatósági bizottságába (ők képezték a bizottság felét). A listák a Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Levéltárában találhatóak.⁶ Emellett a sajtóban talált jegyzékeket is használtam, melyek nagy része a *Csíki Lapokból*, a többi a *Székely Nemzetből*, a *Székelységből*, a *Csíki Hírlapból* és a *Gyergyó* című hetilapokból származik.

Nagy Botond módszereit igyekeztem követni, így én is megvizsgáltam minden évet (nem csak bizonyos mintaéveket) az 1887–1918 közötti időszakból. Az egyetlen kivételt 1895 jelenti, mert ez évből (akárcsak az 1887 előttiékről) mind a levéltári, mind a sajtóból származó adatok hiányoznak. A névjegyzékek feldolgozása során választóvonalat húztam a rendes tagok, illetve a pótagok között, utóbbiak jelen elemzésből kimaradtak.

A listák feldolgozása több szempontból is problematikus. Ideális helyzetben egy teljes adatsor tartalmazza az adózó személy nevét, lakhelyét, foglalkozását, illetve azt, hogy milyen módon (egy- vagy kétszeresen) fizette az adót. A kétszeres adófizetés egyben az illető oklevelének típusát is jelezte, mivel e kategóriába tartozók adóját kétszeresen állapították meg. A listák tartalma azonban nem egységes, névjegyzékenként változik az, hogy milyen adatcsoportok jelennek meg. Például a 31 névjegyzékből csak 17 tartalmazza a listán szereplő személyek foglalkozását. Majdnem minden listán szerepel azonban az, hogy az illetők kétszeres adóval kerültek-e fel a névsorra, és hogy milyen oklevéllel rendelkeztek. Emiatt az értelmiségi réteghez tartozó személyeket könnyebb beazonosítani. Jóval nehezebb azonban megállapítani a foglalkozásokat a birtokosok és kereskedők esetében, mivel sok esetben lehetetlen teljesen elkülöníteni a két foglalkozást. Van, aki egyik évben birtokosként szerepel, másik évben pedig kereskedőként. Főként az első években ugyanarra a személyre egy időben használhatták a birtokos és a kereskedő megnevezést is. Ilyen esetben aszerint

5 NAGY Botond: *Háromszék legkedveltebb adóalanyai 1871–1918 = Elitek Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői*. Szerk. NOVÁK Csaba Zoltán. Pro-Print, Csíkszereda, 2015. 125–176.

6 Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala (Arhivele Naționale Române, Serviciul Județean Harghita – a továbbiakban RNLtHMH), F. 7. Csík vármegye (Prefectura Județului Ciuc), Alispáni hivatal (Subprefect).

döntöttem, hogy az illető melyik csoportnál jelent meg többször. 1904 után e tekintetben javult a helyzet, hiszen a besorolásokat próbálták egyértelműbben elvégezni. Kolozsvár esetében is előfordultak olyan esetek, hogy egy-egy listán kereskedők, iparosok vagy más foglalkozásúak is háztulajdonosokként jelentek meg.⁷ Nyilvánvalóan, esetünkben is a földbirtokosi státusz előkelőbbnek számított, mint a kereskedői, ezért a módosabb, birtokokat is felvásárló kereskedők sok esetben inkább ezt kedvelték.

KÖZIGAZGATÁSI KERETEK

A kiegyezést követően Magyarország után Erdélyben is újjászervezték a törvényhatóságokat. A megyei vagy széki képviselő-testületek, az ún. törvényhatósági bizottságok fele arányban választott tagokból, fele arányban pedig a legnagyobb adófizetők-ből, azaz a virilizmusból kerültek ki. Ez volt a vármegye legfontosabb szerve. A virilizmus bevezetése megosztó intézkedés volt, mivel ellenkezett a képviseleti rendszerrel. A kormány szerint az ipar, a kereskedelem és az értelmiség képviselői csak így tudták magukat megfelelően képviseltetni, mivel például az értelmiségiek adóját kétszeresen számolták be. Az ellenzék szerint a virilizmus intézménye a demokrácia kibontakozását akadályozta.⁸

Az 1870. évi XLII. törvénycikk alapján bevezették a korszerű közép fokú közigazgatást. A vármegyék hármaskörrel rendelkeztek. Egyrészt bevezették az önkormányzatiság elvét, melynek értelmében a vármegyei törvényhatóság a belügyeiben önállóan intézkedhetett: szabályrendeleteket alkothatott, maga választhatta tisztségviselőit, és közvetlenül érintkezhetett a kormánnyal. A másik hatáskör az állami közigazgatás közvetítése volt, azaz a törvényhatóságok az országos állami struktúrát képezték le. A rendeletek és törvények végrehajtása a törvényhatóság feladata volt, ha valamilyen helyi érdeke ütközött a rendelet, akkor a testület tiltakozhatott ellene. Lényeges hatáskörnek számított továbbá az is, hogy a törvényhatóságok politikai jogokkal bírtak: országos ügyeket is megtárgyalhattak, és az ezekkel kapcsolatos álláspontjukat a kormánnyal közölhették.⁹

A kiegyezést követően pár évig megmaradtak még a történelmi székely székek, de hamarosan új területi közigazgatási rendszert vezettek be. 1876-ban a székely székeket felszámolták, és vármegyékké alakították. Székelyföldön négy vármegye jött létre:

⁷ FERENCZI: i. m. 19.

⁸ PÁL Judit: *A Székelyföld metamorfózisa = Székelyföld története*. III. Szerk. BÁRDI Nándor–PÁL Judit. MTA BTK–EME–HRM, Bp.–Kvár–Székelyudvarhely, 2016. 25.

⁹ BODINÉ BELIZNAI Kinga–FÖGLEIN Gizella–HORVÁTH Attila–MÁTHÉ Gábor–MEZEY Barna–RÉVÉSZ T. Mihály–STIPTA István: *A magyar polgári állam szervei = Magyar alkotmány-történet*. Szerk. MEZEY Barna. Osiris, Bp., 2003. 414–415.

Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda. Csík vármegyében ment végbe az átalakulás a legegyszerűbben, mivel az új vármegye Csíkszékből és Csíkszeredából állt, tehát nem olvasztották össze más törvényhatóságokból származó részekkel.

CSÍK VÁRMEGYEI VIRILISEK

A törvényhatósági bizottságok létszámát úgy határozták meg, hogy minden 500 lakos után egy törvényhatósági tagot kellett állítani. Csík vármegyében 216 tagban határozták meg a törvényhatósági bizottság létszámát. Az 1886. évi XXI. törvény előírta a bizottság létszámának tízévenkénti felülvizsgálatát, azaz a népszámlálásokhoz való igazítását.¹⁰ Csík vármegyében az 1890. évi népszámlálás szerint 114 110-en laktak.¹¹ Ez szükségessé tette a bizottsági tagok számának növelését. Időközben azonban módosult az előírás, hiszen Szapáry Gyula belügyminiszter 1892. évi rendelete hatályon kívül helyezte az 1886-os törvény említett előírását, és az 1870. évi XLII. törvény előírásait hozta újra hatályba.¹² Ennek ellenére Csík vármegyében 1896-tól 234-re emelték a bizottsági tagok számát, utána viszont 1918-ig nem változtattak ezen. 1896-ig tehát 108, utána pedig a korszak végéig 117 virilis jelenik meg a névjegyzékeken.

A listákat a pénzügyigazgatóság állította össze, majd a megyei igazolóválasztmány ellenőrizte, és tette közzemlére a vármegyeházánál. A listákon szereplő személyek azok közé tartoztak, akik a legnagyobb összegű egyenes állami adót fizették, amely három fő elemből állt: földbirtok után fizetett adó, épített ingatlan utáni házaadó és jövedelemadó. Aki rendelkezett a megfelelő diplomával, a névjegyzék összeállítás előtt kérhette a kétszeres adó beszámítását, de akik elmulasztották ezt megtenni, elveszítették e jogukat.¹³ Ebben az időszakban az igazolóválasztmánynál fellebbezni lehetett a névsor ellen, ha valaki úgy vélte, hogy kihagyták őt a listából, vagy rosszul számították be az adóját. Példát is lehet találni olyan esetre, amikor egy kétszeres beszámításra jogosult személy nem jelentette be időben az igényét, és elveszítette e jogát. 1915-ben dr. Csedő András ügyvéd fellebbezett a lista ellen, de fellebbezését elutasította az igazolóválasztmány, mert nem jelentette be időben igényét a kétszeres adó beszámítására.¹⁴ Egy 1906-os jegyzőkönyv szerint is több személynek elutasították a fellebbezését, mert nem nyújtották be időben fellebbezéseiket.¹⁵ Van

¹⁰ NAGY: i. m. 2.

¹¹ *Magyar Statisztikai Évkönyv*. II(1894). Új folyam. Athenaeum R. Társulat, Bp., 1895. 19.

¹² FERENCZI Szilárd: *Kolozsvár várospolitikája 1886–1918*. EME, Kvár, 2024. 87.

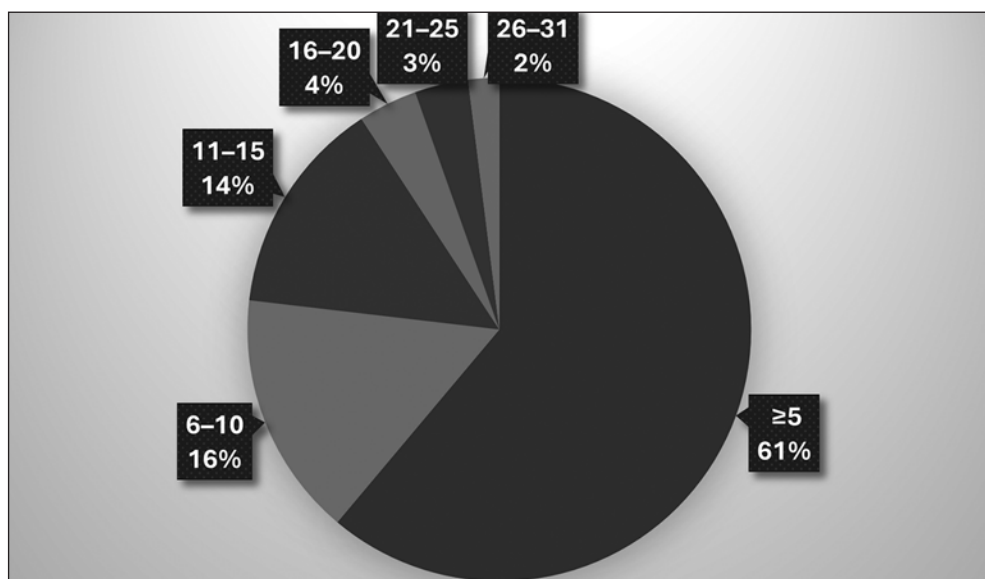
¹³ *Magyar Törvénytár* 1870: XLII., 22., 23., és 24. §.

¹⁴ RNLT-HMH. F. 7. 1915/304.

¹⁵ Uo. 1906/523.

példa sikeres fellebbezésre is. Karácsony Józsefnek 1915-ben elfogadták fellebbezését, mivel bizonyítani tudta, hogy mennyi adót fizetett, és hogy tanári oklevéllel rendelkezett.¹⁶

A listákon összesen 553 személy szerepel, ebből 338-an 5 vagy annál kevesebb alkalommal jelennek meg, amely a teljes összeg több mint felét, azaz 61%-ot tesz ki, 148-an pedig csak egyszer szerepelnek. Ezek a számok azt mutatják, hogy a listákon elég gyakran cserélődtek a szereplők, és sokan csak párszor jelentek meg. Vannak viszont olyanok, akik több alkalommal szerepelnek a listákon: 6–10 alkalommal 87, 11–15 alkalommal 77, 16–20 alkalommal 21, 21–25 alkalommal 19, míg 26–31 alkalommal 11 személy. Csak egy személy, Mikó Bálint szerepel mind a 31 alkalommal a listákon, ő 1882 és 1905 között Csík vármegye főispánja volt.¹⁷

1. ábra. A virilisek által fizetett adó összegének változása az egyes személyek előfordulásának gyakorisága szerint

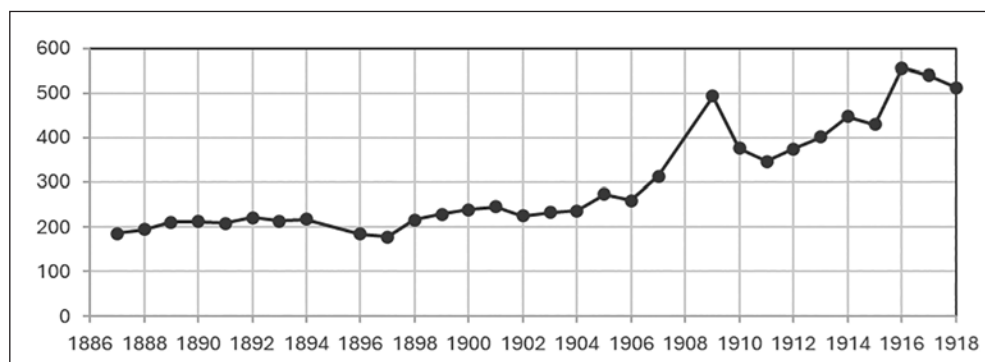
Az adóösszegeket vizsgálva megállapítható, hogy az évek során az adóátlagok alakulása növekedő tendenciát mutat. A legalacsonyabb átlagot 1897-ben találjuk 117 forintra, a legmagasabbat pedig 1916-ban 556 forintra.¹⁸ 1909-ben egy nagymérté-

¹⁶ Uo. 1915/304.

¹⁷ PÁL Judit: *Erdélyi főispánok a Tisza-éra végén (1890–91)*. I. Korunk XX(2009). 3. sz. 54–62.

¹⁸ Az összeget a korszak végéig, az összehasonlítás kedvéért, forintban adom meg: 1 forint = 2 korona.

kü emelkedés figyelhető meg, amely részben annak is köszönhető, hogy 1909-ben az egy személy által befizetett adó összege a második legnagyobb volt a vizsgált időszakban. Idősebb Márton Lajos gyergyószentmiklósi birtokos ekkor 9569 forint adóval vezette a listát. Érdekes megjegyezni, hogy Márton Lajos 1908-ban 15 848 forint adót fizetett be, amely a vizsgált évek közül a legnagyobb összeg.¹⁹ Az adóátlagok a vizsgált időszakban 117 és 556 forint között mozogtak.²⁰ A listára eleinte 100 forint körüli adóval is fel lehetett kerülni, de 1912-től már 200 forint körüli adó szükségeltetett. Valójában ez évenként változott, és az idő múlásával az összeg egyre nőtt. Az ingadozást jól szemlélteti az alábbi ábra. 1887-ben az első vizsgált listára 96 forinttal került fel a legutolsó személy, míg 1903-ban 76 forinttal, ami a vizsgált évek közül a legkisebb összeg.

2. ábra. Adóátlagok alakulása 1887–1918 között

Érdemes megfigyelni a Mélik család adózását: idősebb Mélik István 1887-től 1896-os haláláig, a fia, ifjabb Mélik István pedig tizenkét éven keresztül vezette a listákat. Az örmény származású Mélik családot jól ismerték Csík vármegyében. 1771-ben jelent meg először Gyergyószentmiklóson, de Mélik István és Kopacz Mária az 1800-as évek elején már Gyergyóremetén laktak. Kereskedelmi tevékenységüknek és jól működő kocsmájuknak köszönhetően jelentős vagyont halmoztak fel, melyet az utód, idősebb Mélik István (1827–1896) és felesége, Lázár Matild tovább gyarapított. Ők pénz- és állatkolcsönzéssel, valamint élőállat-kereskedéssel foglal-

19 Az 1908-as évből csak olyan listát találtam, amelyen nem szerepel az adóösszeg, csupán a személyek nevei és lakhelyei, viszont a *Gyergyó* nevű hetilapban leközölték, hogy az első és utolsó tag mennyi adóval szerepel. Gyergyó VII(1907). 39. sz. (szept. 29.) 3.

20 A számításokban a kétszeresen számított adóösszegek is szerepelnek.

koztak.²¹ Az 1897-es *Gazdacímár* szerint id. Mélik István összesen 1496 hold földet birtokolt.²² Területeik kiterjedtek Borszék, Tölgyes és Bélbor térségére is.

Endes Miklós szerint az arányosítás előtt a fakereskedelemmel idegen származású, szász és zsidó kereskedők foglalkoztak. A helyi, Csík vármegyei emberek közül kevesen voltak érdekeltek az erdőkitermelésben. Kivételnek számít a gyergyóremetei, faáruval foglalkozó, a Mélik és a remetei székely Puskás családok által közösen létrehozott „*Mélik István és Társa*” *Részvénytársaság*, amelynek fő tevékenysége a tutajozás és fával való kereskedelem volt. A kereskedelmet más megyék területére is kiterjesztették, tutajaik a Marostól egészen Aradig úsztak. A cég egész Erdély területén nagy tekintéllyel rendelkezett.²³

A székelyföldi fakereskedők száma az arányosítás után növekedett. A vármegye egyik legnagyobb, a több ezer holdas gyergyószentmiklósi közbirtokosság erdejének kitermelésében és fakereskedelmében több gyergyói székely és örmény személy játszott szerepet. Ők a legnagyobb adófizetők között is megjelennek, mint például Márton Lajos, Pál József, Madaras Albert, Vákár Lukács és Stein Elek.²⁴

Foglalkozás

Négy csoportba soroltam a listákon megjelenő személyeket: földbirtokos, üzleti nyereségből élő személy, értelmiségi és hivatalnok.

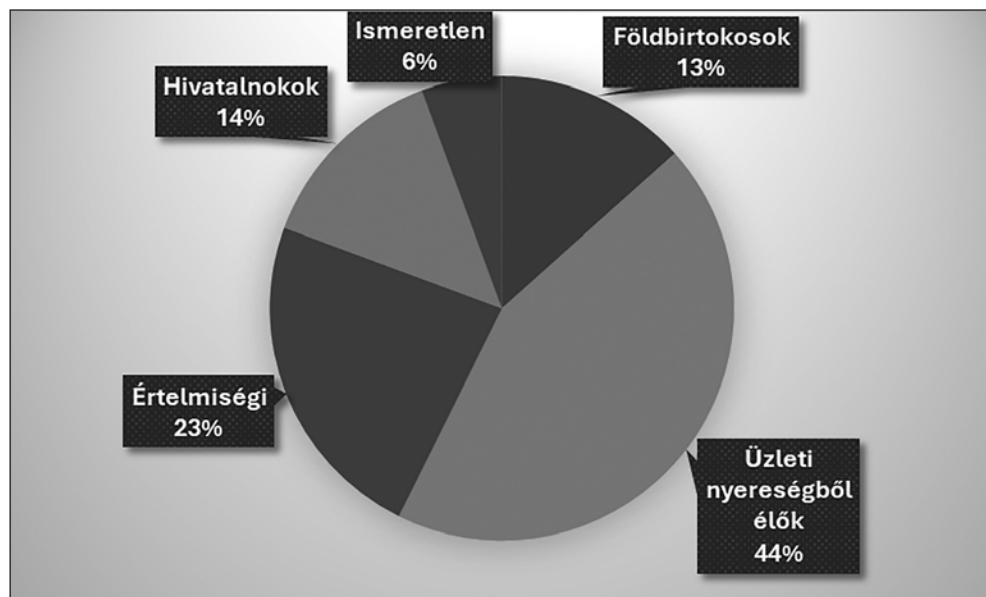
Azok közül, akiknek adóját kétszeresen számították be, a legtöbb, azaz 70 személy ügyvédi oklevéllel rendelkezett. Őket követi a bírói végzettséggel rendelkező 32 személy, majd egy személlyel lemaradva következnek a lelkészek. Rajtuk kívül megjelenik 21 orvos, 13 tanár, 9 gyógyszerész, 3-3 mérnök és erdész, továbbá 5 iparkamarai tag. A kétszeres adóval beszámított tagok száma jelentős mértékben növekedett a vizsgált periódus idején. Míg 1889-ben 34 személynek számolták kétszeresen az adóját, addig 1914-ben már 70 személynek, ami azt jelenti, hogy a lista 60%-át a valamilyen oklevéllel rendelkező személyek alkották. A diplomával rendelkezőket két csoportba sorolhatjuk: az értelmiségiek és a hivatalnokok, akik szintén oklevéllel rendelkeztek.

21 LACZKÓ-SZENTMIKLÓSI Endre: *A Mélik család*. 2016. <https://www.gyergyoremete.info/altalanos-informaciok/leiras/a-melik-csalad.html> (utolsó megtekintés: 2025. 06. 14.)

22 *A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája*. II. *Gazdacímár (1897)*. Pesti Könyvnyomda-RT, Bp., 1897. 118–119.

23 ENDES Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászon-Székek (Csík Megye) földjének és népének története 1918-ig*. Akadémiai, Bp., 1994. 416.

24 Uo. 417.

3. ábra. A virilisek foglalkozás szerinti százalékos megoszlása

A teljes listán legnagyobb arányban az üzleti nyereségből élők szerepelnek, 44%-kal (243 személy). Fontos viszont megjegyezni, hogy bár kereskedőként szerepelnek, ők is rendelkezhetnek jelentős földbirtokkal. Erre enged egyébként következtetni a „birtokos és kereskedő” besorolás is. A kereskedők teszik ki e csoport legnagyobb részét. A listákon az a tendencia is megfigyelhető, hogy minden üzleti tevékenységgel foglalkozó személyt kereskedőnek írnak. Mellettük viszont beazonosítható 11 vendéglős, 9 mézárós és 4 szeszgyáros vagy sörfőzéssel foglalkozó személy is. Az üzleti nyereségből élők egy része idegen származású volt. A Csík vármegyében letelepedett iparosok jelentős része például Székelyföldön kívülről érkezett. A bajorországi Leicht János 1865-ben intézett letelepedési kérést a csíkszeredai tanácshoz, amelyet el is fogadtak. Szappankészítő és gyertyaöntő mester volt, és a legnagyobb adófizetők listáin is feltűnik.²⁵ A vendéglősök között is megjelennek idegenek. Hutter Pál 1884-ben érkezett Csehországból, szintén Csíkszeredában vásárolt ingatlant, és ott hozta létre a *Hutter* vendéglőt és kávéházat.²⁶ Mások Erdély vagy Magyarország más régióiból érkeztek a vármegyébe. Helwig G. János szász pékmester például 1889-ben

25 VOFKORI György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*. Typografia, Békéscsaba, 2007. 29.

26 Uo. 120.

költözött Segesvárról Csíkszeredába, 1890-ben pedig megvette és felújította a csíkszeredai fürdőt.²⁷

A földbirtokosok csak 13%-kal (74 személy) képviseltetik magukat. Azok a személyek kerültek ebbe a csoportba, akikről meg lehetett állapítani, hogy fő jövedelmük a földbirtokból származott. A korai években nagyobb számban mutatható ki a jelenlétük, de idővel ez csökkenő tendenciát mutat.

Az értelmiségi csoport 23%-ot tesz ki (129 személy). Idesoroltam az ügyvédeket, orvosokat, gyógyszerészeket, mérnököket, lelkészeket és tanárokat. A listán lévőknek kétszeresen számították be az adóját. Az évek múlásával e csoport tagjainak számában egyértelmű növekedés mutatható ki, kezdeti számuk a korszak vége felé megduplázódik. Amíg 1887-ben 21 személy, addig 1917-ben már 54 személy jelenik meg. A csoport legnagyobb részét az 54 ügyvéd teszi ki, akiket 31 egyházi személy követ, közülük egy református lelkész, a többi, a vármegye felekezet szerinti összetétele arányával egyezően, katolikus. Őket a 21 orvos követi, akik között volt járásorvos, körorvos, főorvos, városi orvos, fürdőorvos és állatorvos. A listán 13 tanár is felbukkan, közülük 4 iskolaigazgató. Ezenkívül 9 gyógyszerész és 3 mérnök is megjelenik a névsorokban.

Az utolsó csoportot 76 hivatalnok alkotja, akik 14%-ot tesznek ki. Idekerültek a különböző tisztviselők, bírók, jegyzők, vármegyei és városi hivatalnokok. Számuk 10–17 között mozog, és nem mutatható ki jelentős növekedés az évek során. Az igazságszolgáltatásban dolgozók közül legtöbben törvényszéki bírók vagy elnökök voltak (15 személy), de találunk még járásbírókat (8) és ügyészeket (3) is. A közigazgatási hivatalnokok képviselői közül megjelennek vármegyei jegyzők és aljegyzők (3), körjegyzők és községi jegyzők (3), alispánok (3), szolgabírók (3) és árvaszéki ülnökök (2). A további foglalkozások között van királyi közjegyző (7), polgármester (3), postamester (2), és megjelenik négy főispán is. Idesoroltam az országgyűlési képviselőket is, bár őket nem tartom a hivatalnoki réteg képviselőinek. A listákon 5 képviselő is beazonosítható.

Lakhely

A legtöbb listán szereplő személy Csíkszereda és Gyergyószentmiklós városából származik. Csíkszeredai lakhellyel 139 személy szerepel, míg gyergyószentmiklósiával 106 személy. Csíkszereda város Csík vármegye központja, és 1907-ig a vármegye egyetlen rendezett tanácsú városa volt. Első helye azért is jelentős, mert még 1910-ben is csak 3701 lakossal rendelkezett.²⁸ Ez is mutatja megyeszékhely funkciójának jelentőségét. Ha a két említett város lakóin kívül a többi személyt járások szerint

²⁷ Uo. 97.

²⁸ *Magyar Statisztikai Évkönyv*. XVIII(1910, új folyam). Athenaeum R. Társulat, Bp., 1911. 13.

felosztjuk, a következő kép rajzolódik ki: a legtöbben, azaz 105-en a Felcsíki járásban laktak, utána következik a Gyergyószentmiklósi járás 90 személlyel, majd a Kászon-Alcsíki járás 60 személlyel, és végül a Gyergyótölgyesi járás 44 személlyel. A Felcsíki járásból Szépvíz lakosai szerepelnek a legtöbben, 33-an. Ez nem meglepő, ha tudjuk, hogy Szépvíz jelentős örmény központ volt.²⁹ A második helyen Várdotfalva jelenik meg 10 személlyel. A Kászon-Alcsíki járásban a leggyakrabban megjelenő személyek Szentimre és Szentmárton lakói 10-10 személlyel. A Gyergyószentmiklósi járásban Ditróból jelenik meg a legtöbb személy (24), a Gyergyótölgyesi járásban pedig Tölgyes lakói szerepelnek a legtöbben (30).

A listákon tehát Csíkszeredából és környékéről több ember szerepel, mint Gyergyószentmiklósról és környékéről, viszont érdekes, hogy az első helyeket majdnem mindig Gyergyóból származó személyek dominálják. Minthogy a virilislistákon szereplők legnagyobb része Csík vármegye két városából, Csíkszeredából és Gyergyószentmiklósról került ki, fontosnak tartom a két város összehasonlítását. Az 1887–1918 közötti időszakban a csíkszeredai és gyergyószentmiklósi lakosok adóátlagait összehasonlítva megállapítható, hogy a gyergyószentmiklósi virilisek nagyobb adóösszegeket fizettek, mint a csíkszeredaiak. A korszakban Csíkszereda hiába volt megyeközpont, Gyergyószentmiklós lakosság szerint nagyobb település volt, bár városi rangra csak 1907-ben emelték.³⁰

A két város foglalkozási csoportjai az általános trendbe illeszkednek, a legtöbben az üzleti nyereségből élők közül kerülnek ki, majd utánuk az értelmiségiek, a hivatalnokok és a földbirtokosok csoportjai következnek. Minthogy a vármegye két városáról beszélünk, nem véletlen, hogy az értelmiségiek csoportja nagyobb arányban van jelen, mint az általános vármegyei összkép esetén. Leginkább Csíkszereda megyeközpont-funkciója tűnik ki, mivel nagyobb számban jelennek meg a hivatalnokok (Csíkszeredában 37, Gyergyószentmiklóson 11). Az etnikai megoszlás alapján Gyergyószentmiklóson egyértelműen jelentős örmény jelenlét mutatható ki (40 örmény etnikumú személy), míg Csíkszeredában kisebb számban találhatók örmények (16 személy). Zsidó etnikumú személyek viszonylag kevesen vannak mindkét városban, Csíkszeredában 7 és Gyergyószentmiklóson 2 személy mutatható ki.

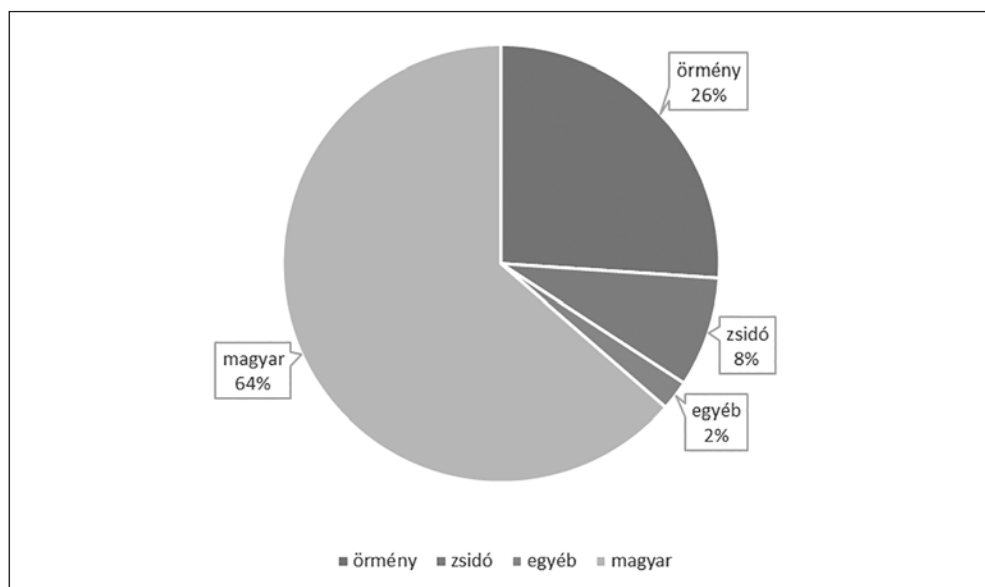
29 Noha Szépvíz később külön járást alkotott, most mégis a Felcsíki járáshoz soroltam, mivel a korszak nagy részében odatartozott.

30 1910-ben Gyergyó lakossága 8895 lakos, míg Csíkszeredáé 3517. *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása*. Magyar Statisztikai Közlemények XLII. Az Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-társulat, Bp., 1912. 853.

Etnikum

A vizsgált listákon megjelenő nevek alapján sok esetben meg lehet állapítani vagy legalábbis megbecsülni az egyes személyek etnikumát. Jelentős számú örmény származású személy jelenik meg a listákon, de zsidó kereskedők is feltűnnek.³¹

Azt is hangsúlyozni kell, hogy csupán a nevek alapján több okból kifolyólag is kérdéses lehet egy személy etnikumának a megállapítása. Például a Lázár családnévvel rendelkezők között egyaránt voltak magyar főnemesek (gróf Lázár család), örmények és székelyek is. Gróf Lázár Miklós például főnemes volt, Lázár Kajetán viszont, nagy valószínűséggel, örmény. Sok név meglehetősen biztonsággal tájékoztatott viselőjének örmény vagy zsidó származásáról. A szépvízi és a gyergyói örmény családokról több olyan tanulmány létezik, amelyek biztos fogódzót nyújtanak az egyes személyek beazonosításához.

4. ábra. Csík vármegye viriliseinek etnikum szerinti megoszlása 1887–1918 között

31 Előre szeretném bocsátani, hogy a besorolás a személyek származására és nem a nemzeti identitására vonatkozik. Utóbbit egyrészt nem is tudjuk megállapítani, másrészt az örmény származásúak a dualizmus idején jórészt már magyar anyanyelvűek voltak, és bár őrizték külön származástudatukat, a magyar nemzet részének tartották magukat. Ez részben a zsidó származású személyekről is elmondható. PÁL Judit: *Armenian Image – Armenian Identity – Assimilation of the Transylvanian Armenians in the 18th and 19th Centuries = Integrating Minorities: Traditional Communities and Modernization*. Eds. Agnieszka BARSZCZEWSKA–Lehel PETI. The Romanian Institute for Research on National Minorities–Kriterion, Cluj-Napoca, 2011. 13–32.

A vizsgált listákon 141 személyről valószínűsíthető, hogy örmény, és 44 személyről, hogy zsidó származású. Két személyről mondható el biztosan, hogy román etnikumú, és öt személyről, hogy szász. Találni olyan személyeket is, akik külföldről, például cseh és német területekről származnak, de vannak olyan nevek is, amelyek viselőiről biztosan nem állapítható meg származásuk. A magyarok száma így 347-re tehető, de lehetnek köztük más etnikumúak is, beazonosításukhoz azonban elmélyült kutatásokra lenne szükség.

Az örmények súlya a listákon jelentős, hiszen a vármegye gazdasági életében betöltött szerepük is megkérdőjelezhetetlen. Gyergyószentmiklóson és Szépvízen telepedtek meg nagy számban. A listán szereplők közül a legtöbben Gyergyószentmiklósról származnak (40), utána következik a Gyergyószentmiklósi járás (36), majd a Felcsíki járás (35, ebből 22 csak Szépvíztől). A leggyakrabban előforduló személyek között több örmény etnikumú személy is kimutatható. Már volt szó a Mélik családról, amely az egyik legjelentősebb örmény család, és melynek tagjai közül az idősebb és az ifjabb Mélik István összesen 29 alkalommal szerepelt. Szintén a leggyakrabban szereplő örmények közé tartozik Ávéd János gyergyóalfalusi kereskedő, aki 29 alkalommal, és a csíkrákosi Mánya Kristóf örmény kereskedő, aki 27 alkalommal szerepel a listákon. Az örmények nemcsak a kereskedőszakmában jeleskedtek, hanem az értelmiségi pályán is. Ezt példázza dr. Fejér Antal esete is, aki szépvízi örmény családban született, jogi tanulmányokat végzett, majd Csíkszeredában nyitott ügyvédi irodát. Ügyvédi pályafutása mellett a felcsíki választókerület országgyűlési képviselője is volt.³²

A legtöbb zsidó a Gyergyótölgyesi járásból került fel a listára, az összes zsidó etnikumú személy 68%-a. A legtöbben (13 személy) éppen Gyergyótölgyesről valók. Egyben ez volt a vármegye legelső települése, ahol a zsidók megtelepedtek. 1913-ig itt működött a vármegye egyetlen anyahitközsége, és egyes adatok szerint a település már 1840-től zsinagógával rendelkezett. 1890-ben a településen 279 zsidót tartottak nyilván, amely a teljes lakosság 10,2%-át tette ki. Többségük Moldvából jött, de az üzleti, főként a fakitermelés által kínált lehetőségeket látva, Bukovinából és Erdély egész területéről is érkeztek.³³ Érvényesülni azonban már nehezebben tudtak, mivel a fakeskedelem sokáig az örmények kezében volt.³⁴ A zsidók közül legtöbbször a főként fakeskedelemben érdekelt, hollói Smilovics Zélig fordul elő, akinek cége a *Smilovics Zélig és társai Domokvölgyi erdő kihasználási társaság* néven volt beje-

32 SZABÓ Katalin: *Visszajátszás*. Státus, Csíkszereda, 2000. 132–134.

33 TIBORI SZABÓ Zoltán: *Gyergyószentmiklós = Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Szerk. Randolph L. BRAHAM. Park Könyvkiadó–Koinónia, Bp.–Kvár, 2008. 120.

34 KOVÁCS Szabolcs: *Zsidók Székelyföldön*. Erdélyi Krónika. Online: <https://erdelyikronika.net/2024/01/21/zsidok-szekelyfoldon/> (utolsó megtekintés: 2024.04.10)

gyezve Gyergyóhollón.³⁵ Neve a listákon 19 alkalommal fordul elő. Más zsidó kereskedők is többször megjelennek, mint például a tölgyesi Heim kereskedőcsaládból Heim Ábrahám tizenkétszer és Heim Simon nyolcszor.

A VIRILISEK ELITCSOPORTJA: GYAKRAN ELŐFORDULÓ SZEMÉLYEK

A legnagyobb adófizetők elitjének az első tíz legtöbbet adózó személyt tekintem. Mindegyik év tíz legnagyobb adófizetőjét megvizsgálva, megállapítható, hogy vannak személyek, akik az évek során nagyrészt stabilan megmaradnak e csoportban, viszont vannak olyanok is, akiknek az évek során nagy mértékben változott az adóösszegük. A legnagyobb és legkisebb adófizetők befizetett adóösszegei között jelentős különbség van. A virilisek átlagban 500 forinttól indulva 1000–2000 forintig terjedő adóösszegeket fizettek. A legkisebb adófizetők átlagosan 100–200 forint körüli adót fizettek.

A vizsgált 31 év alatt a legtöbben az üzleti nyereségből élők közül jelennek meg (183 személy) a legnagyobb adófizetők között, az értelmiségi és hivatalnoki kategóriáknál egyforma számban fordulnak elő (46–46 személy), míg legkevesebben a földbirtokosok képviseltetik magukat (34 személy). A tíz legkevesebb adót fizetőknél ugyanaz a foglalkozási csoportok rangsora, viszont itt az üzleti nyereségből élők száma kevesebb, csak 43%-ot tesz ki (szemben a legnagyobb adófizetőknél, ahol 59%-ot), és nagyobb az értelmiségiek csoportjába tartozók száma.

A legnagyobb adófizetők között összesen 127-szer jelenik meg örmény etnikumú és 28-szor zsidó etnikumú személy. Ez konkrétan 44 örmény és 12 zsidó etnikumú személyt jelent, akik többször is szerepelnek. Az örmény jelenlétben nagy szerepet játszik a már említett Mélik család, akik pár év kivételével stabilan benne vannak a 10 legtöbb adót fizetők között. Az 1901-es évben szerepel a legtöbb örmény etnikumú személy a legnagyobb adófizetők között (10 személyből 7). Más években is jelentős arányban szerepelnek, négy olyan év is van (1894, 1897, 1899, 1907), ahol mind a négy listán hat örmény személy is megtalálható. A legkisebb adófizetőknél valamennyivel kevesebb örmény (84) és zsidó (9) etnikumú személy szerepel.

Mint említettem, van néhány olyan személy, akik hosszú időn keresztül folyamatosan a virilislistákon vannak. Közülük az első helyen a zsögödi Mikó Bálint (1840–1919) áll, aki 1882–1905 között Csík vármegye főispánja volt. A listákon a második leggyakoribb szereplő id. Gál József csíkszeredai kereskedő, aki a *Csíkszeredai Takarékpénztár* igazgatója volt több éven keresztül. A harmadik leggyakrabban

35 *Központi Értesítő* XLII(1917). 102. sz. 2213.

szereplő személy az örmény származású Ávéd János gyergyóalfalusi kereskedő, aki 29-szer szerepel a listákon. Majd következik a csíkszeredai Gözsy Árpád gyógyszerész, az ötödik leggyakrabban szereplő személy a csíkszeredai Élthes Zsigmond, aki törvényszéki bíróként tevékenykedett. Gyakran megjelenik még a csíksomlyói Tivai Nagy Imre iskolaigazgató, tanár, gazdasági szakember és szerkesztő, a csíksomlyói dr. Bocskor Béla tiszti ügyész, valamint a csíkszentmártoni Becze Antal alispán is.

KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásom lényegében betekintést nyújt a Csík vármegyei gazdasági és politikai elit összetételébe. Csík vármegyében az átlagadóösszegek 1887–1918 között 117 és 556 forint között mozogtak, amely az országos átlag alatti szintet jelent. Ez a jelenség általánosan a Székelyföld gazdasági lemaradásával magyarázható, de Csík még Székelyföldön belül is a legfejletlenebb vármegye volt. Ez akkor is megmutatkozik, ha a minimális és az átlagos adóösszeget összehasonlítjuk Háromszék vármegye hasonló mutatóival.

A listán szereplő személyek gyakran cserélődnek, nagy részük csak egy-két alkalommal jelenik meg, de vannak gyakran előforduló személyek is, akik jelentős szerepet tölthettek be a vármegye gazdasági, társadalmi és politikai életében. Figyelemre méltó, hogy a listákon a legtöbbször az üzleti nyereségből élő személyek kapnak helyet. Véleményem szerint ez a Székelyföldre jellemző kisbirtokosság jelenlétével magyarázható. Itt nem alakultak ki nagy földbirtokok, tehát a legnagyobb adófizetők általában a kereskedők és a kisszámú vállalkozó közül kerültek ki. Ezzel összefüggésben a vármegye gazdasági életében és a legnagyobb adófizetők között jelentős szerepet játszottak az örmény és a zsidó származású személyek. Ez abban is meglátszik, hogy éveken keresztül az örmény származású Mélik család vezette a listákat. Megfigyelhető azonban, hogy a diplomások száma – akiknek adóját kétszeresen számították be – a korszak végéig folyamatosan növekedett.

A lakóhelyek szerinti előfordulásukat figyelve megállapítható, hogy kiemelt szerepe volt a megyeközpontnak, Csíkszeredának. A korszak alatt a település jelentős fejlődésen ment keresztül, mely folyamatban nagy szerepet játszottak a listákon is szereplő csíkszeredai értelmiségi és üzleti haszonból élő személyek. A megyeközpont szerepét az is mutatja, hogy itt a hivatalnokok is nagyobb számban voltak jelen, mint máshol. A vármegye településeinek hierarchiájából még Gyergyószentmiklós emelkedik ki, amely örmény lakosságának köszönhetően már azelőtt jelentős szerepet játszott a térségben, hogy 1907-ben hivatalosan is városi rangra emelték volna. Lakói fizették a legnagyobb adómennyiségeket, legtöbbször még a megyeközponti adóösszegeit is meghaladva, így gyakran a listák elején szerepeltek. A legnagyobb össze-

geket adózó személyek között jelentős az örmények szerepe, a legkisebb adófizetők-nél pedig nagy számban szerepelnek az értelmiségiek köréből származó személyek.

THE HIGHEST TAXPAYERS OF CSÍK COUNTY BETWEEN 1887 AND 1918

Keywords: *highest taxpayers; virilism; local elite; administration; Csík County*

The paper focuses on the analysis of the largest taxpayers, also known as virilists, in Csík County between 1887 and 1918. These top taxpayers constituted not only the economic, but also the social elite, playing a significant role in the economic, social, and political life of the county. The aim of the study is to map this elite group within Csík County. The most important sources of the research are the registers of the largest taxpayers. These lists were compiled annually, and those included were admitted to the county's municipal committee, forming half of its membership. Although several studies have addressed the topic of major taxpayers in general, Csík County remained, until recently, a largely unexplored area.

CEI MAI MARI CONTRIBUABILI AI COMITATULUI CIUC ÎNTRE ANII 1887 ȘI 1918

Cuvinte-cheie: *cei mai mari contribuabili; virilism; elita locală; administrație; comitatul Ciuc*

Concluziile lucrării de față se bazează pe analiza celor mai mari contribuabili, cunoscuți și sub denumirea de viriliști, din comitatul Ciuc în perioada 1887–1918. Aceștia formau atât elita economică, cât și cea socială a comitatului, având un rol semnificativ în viața economică, socială și politică din regiune. Izvoarele cele mai importante ale cercetării sunt listele celor mai mari contribuabili. Aceste liste erau întocmite anual, iar cei de pe listă erau admiși în comitetul municipal (ei constituiau jumătate din comitet). Scopul cercetării mele este cartografierea acestui grup elitist din comitatul Ciuc, deoarece cu toate că există deja lucrări despre marii contribuabili în general, comitatul Ciuc a rămas până acum un teritoriu puțin explorat.